

BERNARDAS BRAZDŽIONIS - DIEVO IR ŽMOGAUS ŠAUKLYS

K r jus menininkus pagal tai, kaip jie santykiauja su pasauliu ir j išreiškia bei atvaizduoja savo k riniuose, prasta skirstyti realistus-impresionistus ir idealistus-ekspresionistus Pirmieji, savo žvilgsn b na nukreip pasaul , pasiduoda jo veikiami, o savo k ryboje t regim j pasaul pabr žia, j stengiasi atvaizduoti tok , koks jis yra, nes tos tikrov s visuma ir smulkmenos jiems atrodo svarbios, domios ir net žavios. Antrieji, idealistai-ekspresionistai (kitai romantikai) pirmiausia žvelgia save, savo asmeninius pergyvenimus, savo nuotaikas, svajones bei idealus, kuriuos jie nešiojasi savo sieloje. Šitos r šies k r jai regim j tikrov nori pa-lenkti sau, apvalyti j nuo atsitiktinum , išryškinti jos esm taip, kaip jie tikrov supranta, arba j perkurti pagal savo sielos pol kius.

Idealistams-ekspresionistams greta muzikos ir architekt ros pa-lankiausia yra lyrin poezija, nes tai yra ne vaizdavimo, o išraiškos menas. J kuriant, išviršin tikrov galima labiausiai stilizuoti pagal poeto vidaus pasaul , kuriam atskleisti regimosios tikrov s reiškiniai t ra tik priemon s, tik didesni ar mažesni simboliai. Ta iau, jei kiekvienas lyrikas yra daugiau ar mažiau idealistas-ekspresionistas, tai kiekvienas j yra savotiškas idealistas. Tod l lyrikus v l gal tume skirstyti dvi pagrindines kategorijas — subjektyvistus ir objektyvistus.

Pirm j (subjektyvist) k rybinis idealas yra j pa i asmeninio gyvenimo nuotaikos, jausmai ir mintys, kurios jiems atrodo svarbios, brangios ir originalios. Antriesiems, objektyvistams — brangus išviršinis pasaulis, nors k rybiniu idealu eina emocijos ir mintys, pažadintos objektyvios tikrov s ir brangios ne vien pa iam poetui, bet taip pat kitiems žmon ms, platesnei ar siauresnei visuomenei, nes j vert atrodo nepareinanti nuo momenco nuotaikos. T subjektyvist , kuris nenori skaitytis su savo visuomene ir d l sav j ideal kovoja ir maištauja, vadiname individualistu, o tas, kuris jau iasi

per silpnas kovai, pasiduoda bei rezignuoja, pavadintume grynuoju elegiku. Visuomeninio pobūdžio elegiko vardą galima suteikti ir tam objektyvi nusiteikim poetui, kuris jau iasi per silpnas kovoti dėl bendresnių idealų, nes aplinkybės ir kliūties yra nenugalimos ir todėl jis liedi. Tuo tarpu t lyrikas, kuris ne tik savo, bet ir objektyvios vertės idealus poezijoje drįsiai skelbia, jais stengiasi uždegti kitus, atskleisdamas jų grožį ir vertę, kuris šaukia kovą, pats kovoja, o pralaimėjimo momente nepalūžta ir telkia naujas juogas kovai, — t pavadinsime herojiniu poetu.

kuri šie keturi kategorij priskirtinas Bernardas Brazdžionis?

Tarp heroikos ir elegijos

Žirdami geriausius kūrinius, sutelktus rinkinyje *Per pasauli keliauja žmogus* (1949), atrodo, nelabai suklysimė, atsakydami aukščiau duot klausimui, jei Bernardas Brazdžionis pavadinsime herojinius krypties objektyvistu ir tik paskiau lyriku medituotoju ir elegiku. Taip, Brazdžionis nėra lyrikas individualistas, kokiais yra buvę B. Sruoga ir Putinas tarp 1920-1926 metų. Brazdžionis geriausia kūrinių pasirodo priešingas tokio tipo poetams, kokių mūsų suose yra buvę vieną žindys-Vienožinskis ir kokių geriausia savo kūrinių nepriklausomybės laikotarpiu reiškėsi J. Kossu-Aleksandravius dabar Aistis.

Kad labiau išryškėtų Brazdžionio poezijos veidas ir kad pastumtume, koks yra didelis skirtumas tarp t dviejų amžininkų, prisiminkime tik t dviejų poetų eilrašius, parašytus maždaug ta paia tema ir t paia — Florencijos — spūdžio takoje. Antai, Aleksandravius-Aistis eilraštyje *Florencijos Duomo* rašo :

Praeis diena ir nežinosi,
Ką gijai, ką praradai.
Ir traukini languos kartosis
Tau šalys, miestai ir veidai ...

Kitoj gal katedroj kluposi —
Taip klyskoplyšiosna aidai ...
Praeis diena ir nežinosi,
Ką gijai, ką praradai ...

Prie antkapio kitur sustosi :
Skambės gal dangiški aidai
Ir slinks gal žmogiški veidai ...

Manai, gal mirštant jie tau stosis —
Prais diena, ir nežinosi...¹.

Nesunku pasteb ti, kad Aleksandravi ius-Aistis ia d mes yra sutelk s save, savo prab gan ius, sunkiai ap iuopiamus sp džius, kuri net prasm s beveik nesuvokia, matydamas j t km . Tod l n ra jo eil raštyje išviršinio pasaulio ryški kont r ar skeveldr , o tik niuansuoti aidai, kurie susilieja tarpusavyje, lyg spalvos gracingoje akvarel je, sužadindami lengvut li desio šeš l . Viskas ia teka, lyg lygumos upely, be pastang ir be kovos, nes kažin kas nesuvo- kiamai neša. Visai kitoks, tiesiog priešingas atsiskleidžia Brazdžionis
Fugoje Florencijos Santa Groce :

Dar niekad taip nesimeld vargonai,
Ir niekad neplauk tokia skliaut giesm —
O Viešpatie, o Viešpatie, kaip milijonai
Nevertas prieš Tave aš pult esmi.

Esmi kaip freska pas duris sena ir nusitrynus
Tarp t veid , tarp j mald , tarp t širdži ,
O pas Tave, o pas Tave vis eina mini minios,
Ir žingsniuos j ne mirt , ne — gyvenim , gyvenim girdžiu.

Nuo šalto grindinio lig žydin i vitraž ,
Nuo žem s ligi saul s, lig dangaus
Vis taut , vis nam , vis bazilik Tau maža
Vienoj giesm j Tau vien garb gaust^{1 2}.

Nereikia net cituoti viso eil raš io iki galo. Iš t strof jau matyti, kad ia n kalbos negali b ti apie grakš i niuansuot sp dži akva- rel , nes ia — stambi ir ryški br kšni emocin freska, siekianti iki dangaus, kur objektyvaus pasaulio elementai žymiai daugiau sveria negu Ais io k rinyje. Bet drauge Brazdžionio « aš »toje freskoje n ra ding s ar užmirštas. Jis kartu savo reiškiam emocij išlieja pla iau ir galingiau negu Aistis. Brazdžioniui reikia stambesni , ryškesni br kšni ir žymiai daugiau išviršinio pasaulio element — daikting vaizd ir reiškini . Ir vaizduodamas save menk , poetas juose nepranyksta, bet visuose tuose sp džiuose, jausmuose ir vaiz- duose, kuriuos jam sužadino fuga, jis stengiasi valingai susivokti, dži gaudamas. Tie gaus s menininkai ir poetai, kurie yra palaidoti

¹ J. Kossu-Aleksandravi ius, *Užges Chimeros akys*, Kaunas 1937, 55-56 psl.

² B. Brazdžionis, *Per pasaul keliauga žmogus*, Stuttgartas 1949, 187 psl.

Santa Groce bažny ioje, ne tik nesukelia poetui li desnio ir abejoni , bet priešingai — džiaugsming teigim ir Dievo majestoto garbinim , nes mirusieji pasirodo kaip Dievo liudytojai, glaud si piie jo. Ir, paga liau, tie poeto garbinimo ir dži gavimo jausmai, išreikšti eil raštyje, n ra tik jo vieno asmenin s emocijos, bet maždaug vis krikš ioni ir t vis garsi vyr , kurie palaidoti *Santa Groce* šventov je. Taigi, tiek savo apibendrintu jausmu, tiek jo išraiškos priemon mis — didingais dramatiškais vaizdais — Brazdžionis *Santa Groce fugoje* pasirodo objektyvus ir herojiškas. Jis toks ne tik šitame k rinyje, bet, kaip netrukus pamatysime, ir daugelyje kit eil raš i . O tos herojin s nuotaikos daugiausia yra *Ženkl ir stebukl* (1936) bei *Kunigaikš i miesto* (1939) rinkiniuose.

Brazdžionio objektyvin ir herojin talento pob d atskleidžia ne tik didingos rimties k riniai, bet ir nevisai pavyk eil raš iai, kaip, pavyzdžiui, žymi dalis patriotini elegij , parašyt tremtyje. Tiesa, kad Brazdžionis yra raš s šiek tiek elegij anks iau, — savo jaunyst je ir net savo gražiausiais (1936-1940) metais, — ta iau tremties laikas, sklidinas vargo ir nevilties, Vokietijoje, ypa turint prieš akis Lietuvos sunki dal , Brazdžion v l yra stipriai nuteik s elegiškai. Ta iau tas faktas, kad asmeninio vargo ir klaiki klajoni dienomis poetas raš daugiau visuomeninio-patriotinio pob džio temomis, kurios buvo t kstan i tremtini širdyse ir galvose, dar kart nurodo, kad Brazdžionio asmuo yra jautrus objektyviems reiškiniams. Antra vertus, pasitaikantis patriotini elegij vidu- tiniųškumas nekalba prieš poeto polink suvokti objektyviai tikrov : t vyn s ilgesio temomis parašyti eil raš iai, kaip *Upel kalnuose* ar *Atminim turtas*, tampa patriotiniais k riniais lietuvi tremtini l pose ir širdyse. Antai, *T višk s sod* elegijoje poetas savo vardu kalba :

Mano t višk s tolimos liepos,
Mano t višk s sodai balti,
Pasakykit, kada j s man buvot
Prie širdies taip arti ?

Aš jau iu j s žydint kvap ,
Aš kaip gyvas visur jus matau,
Ir kiek j s , be rudenio, lap ,
Kiek dien man nukrito, skaitau.

J s man gaudžiate kaip vargonai,
Ir sapne, ir darbe, ir maldoj,
Ir aplink, kai sustoju kelion j, —
Krinta j s žiedai.

Mano t višk s tolimos liepos,
 Mano t višk s sodai balti,
 Pasakykit, kada j s man buvot
 Prie širdies taip arti !...³

ia asmenišku tonu pamin tos t višk s liep grožyb s yra tokios bendros, kad jos ne tik tremtiniui bei išeiviui, bet kiekvienam šiek tiek jautriam asmeniui žadina prisirišimo jausmus žaliajai liep t viškei.

Taip pat apie Brazdžionio talento objektyvin pob d , kalba ir labai nežymus procentas (beveik stoka) erotini motyv , kurie paprastai b na nuauti subjektyviniais jausmais. Šitais išgyvenimais nuo neatmenam laik poetai yra suk r ir kuria vairiausi niuans elegij . B. Brazdžionis, sakytum, b t ne žmogus, jeigu ir jis neb t nieko raš s meil s tema. Ta iau šituo žvilgsniu jis labai diskretiškas ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai. Sakysime, viena gražiausi jo meil s elegij , vardu *Auksakalys*, turi labai objektyvi form , nes peryvenimo išraiška yra sutelkta auksakalio dirbam žied :

Dešimt karat — dešimt m s meil s met
 tavo žied , mylimoji, aš dedu
 Mana širdis širdies tavosios nesuprato,
 Ir prie altoriaus nueini tu su kitu.

O vestuvinio žiedo tyras aukse,
 Laš k, laš k, kaip ašara šviesi!...
 Tu nueini, o aš kaip laim s lauksiu
 Tav s sen svajoni ilgesy.

Prie tavo vardo mano vardas glausis,
 Ir metai jo, nelauk, neišdildys ;
 — « ia firmos vardas», — atsakysi klausiant,
 Bet ne, ne taip tau atsakys širdis.

O vestuvinio žiedo tyras aukse,
 Ž r k, ž r k, kaip ašara tyra!...
 Tu jungsi juos, o aš ia vienas lauksiu
 Sau tos, kurios man žem je n ra⁴.

Panaš objektyvin polink liudija ir *Meil s kelion* , kurios vardas leidžia tik tis, kad poetas iš tikro dainuos apie meil , yra tiek atsieta

³ Ten pat, 419 psl.

⁴ Ten pat, 350 psl.

nuo asmenini nuotaik , kad pirmoje eil raš io dalyje net sunku suvokti, kas toji poeto mylimoji — ar t vyn , ar moteris — su kuria jis nori visada drauge keliauti Anapus ir kurios meil nesibaigs n ten. Ir šita gražiausioji trilypio k rinio dalis yra tikriausio nuoširdi pad kos giesm Dievui už meil negu meil s daina.

Nesutinkame «rimtojoje» B. Brazdžionio lyrikoje n jausm , nukreipt savo mažus vaikus, nors žinome, kad poetas juos myli ir jiems yra priraš s nemažai vaikišk eil raš i . Jei neb t k rin lio *Motiniai* ir vieno antro šiek tiek meile moteriai nuspalvinto eil raš io (pavyzdžiui, *Laim s namelis*), b t galima teigti, kad rinkinio *Per pasaul keliauja žmogus* autorius s moningai vengia šeimynini jausm , laikydamas juos per daug intymiais, netinkamais poezijai. Šituo atžvilgiu Brazdžionis atrodo priešininkas toki intimist , kuriems tik savo susipynusi neurastenišk nuotaik narpliojimas ir sekso blusin jimas yra tap s šiais laikais literat ros svarbiausiu objektu.

Kaip daugelis poet , taip ir B. Brazdžionis savo eil raš iuose neretai vartoja «aš» vard , kuris suteikia asmenišk o jaukumo. T-iau poetas š vard neretai pakei ia «tu » ir «mes », nors ir šie priart ja prie vardžio «jis », nes poetui svarbu ne tiek asmuo, kiek objektas ar problema, apie kuri kalbama eil raštyje (*Reg jimas, B simoji diena*). Brazdžionis iš tikro dažnai prabyla tre iuoju (jis) asmeniu, tartum jis b t epikas. Jo garsusis eil raštis *Per pasaul keliauja žmogus*, kuris yra dav s vard visai rinktinei poezijos knygai (1943, 1949), parašytas kaip tik tre iuoju asmeniu :

Baltas, baltas, kaip vyšnios virš n ,
 Žydro veido, kaip žydras dangus,
 Kaip v l , kaip v l namar n
 Per pasaul keliauja žmogus

Panašiai tre iuoju asmeniu yra parašyti tokie geri eil raš iai kaip *Žmogus, Pavasario varpai, Procesija Krist , Piligrimai, Benam paukšt* ir kiti. T-iau poeto nor objektyvuotis, tiesiog jo epines tendencijas gerai atskleidžia tie k riniai, kuriais jis sijau ia kit žmog ir kalba jo vardu, kad ir išsireikšdamas pirmuoju asmenimi. Šitaip yra parašyti keli tikrai vyk k riniai, kaip *K sak J zui m rininkas t nakt , žuolas, Paskutinis pasmerkto miriop žodis, Neregio elegija, Laisv s paukštis, Dievo Motinos lopšin* .

Taigi, daugelyje Brazdžionio k rini , ir tai dažnai pa iuose ge-riausiuose, poeto d mesio centru yra ne jo paties asmeniniai jaus-

⁵ Ten pat, 160 psl.

mai ar nuotaikos, bet daugiau pasaulis ir gyvenimas, arba tiksliau sud tingoji b tis, kurios problemose poetas jau iasi aug s taip, kad jas laiko savomis. Vadinasi, Brazdžionis šituo objektyviniu ir dažnai herojiniu talento bruožu yra giminingas senov s graiki Tirt jui ir Pindarui, hebraj psalmistams, vokie i Fr. Schilleriui, pranc z V. Hugo ir neretai m s Maironiui.

B damas objektyviai nusiteik s, sielodamasis tomis problemomis, kurias kelia gyvenimas aplink j , ir su jomis vaizduot je rungdamasis, Brazdžionis tiki taip pat savo ideal objektyvumu. Kas jam brangu, kas jo vaizduot ir prot žavi, tai n ra tik jo vieno prab gantis sp dis ar nuotaika, kuri maža beturi vert s kitu laiku ir kitam žmogui. Brazdžionio r pes iai ir k rybiniai idealai atrodo pastov s, tur reikšm s visiems žmon ms ir visiems laikams, tai, kas palie ia giliai žmogaus likim , kas yra susij su antgamtime tikrove, kaip visokios b ties šaltiniu. Šitokioje ne sivaizduojamus tolius siekian ioje perspektyvoje Brazdžionio ideal kertiniu akmeniu yra Dievas, vis heroj ir švent j , viso ko šaltinis ir tikslas. Tai krikš ioni Dievas. Gretimai su juo eina apreikštosios krikš ioni religijos tiesos ir doryb s, kuriomis poetas neabejoja, kaip neabejoja pasaulio buvimu, žmogaus didybe ir menkyste, tiesos ir žmogiškumo galutiniu laim jimu, savo t vyn s buvimu, jos sunkia dalia dabar ir jos šviesia ateitimi.

Kadangi Brazdžioniui šitie idealai tokie pat objektyv s ir tikri, kaip jo paties buvimas, kuris taip pat atremtas nesunaikinamus transcendentinius pagrindus, tod l jo poezijoje n ra svyravim d l Dievo, žmoniškumo, t vyn s vert s, bet dažniausiai yra t dalyk dr sus teigimas, skelbimas, šaukimas kov d l neteisybi ir kit ideal niekinimo. Yra taip pat pastangos nupl št i uždang , kuri temdo žmogiškuosius idealus, išlukštenti m sl , kad b t matyti kelias aukštumas ne tik pa iam, bet ir kitiems. Tod l Brazdžionis pirmiausia yra Dievo, kilnaus žmogiškumo, t vyn s meil s šauklys ir riteris, kuris jaudinasi d l kit klaid nemažiau negu d l sav j .

Šitas pozityvus ir herojiškas nusistatymas pla iai suprastos tikrov s ir ideal atžvilgiu yra reta ir brangi ypatyb , pa iam k r jui dažnai nemaža kainuojanti, nes dažnam poetui ir rašytojui lengviau pasteb ti, k rinyje išreikšti menkystes, abejones ir neigiamybes. Jau vien d l šito fakto kritikas turi pozityviai nusiteikus k r j atžym ti, ypa šiais skepticizmo ir nihilizmo laikais. Pozityv idealistin k rybos pob d kritikas turi net pabr žti, nes jis žino, kad pla ioji publika lengviau supras svyruojant k r j , skeptik ar net nihilist , nors tai nereiškia, kad pozityvus nusistatymas tiesos ir kit gyve-

nimo vertybi atžvilgiu ir net herojinis sitikinim skelbimas bei gynimas b t mažiau žmogiškas. Nors pozityvinis k r jas bus sunkiau ir re iau kit suprastas, ta iau jis bus ilgiau mylimas t , kurie j supras. O kai ta pozityvin k ryba reiškiasi herojine forma, tai rašytojas ar poetas gali patapti savo tautos ir net visos žmonijos vadu ilgiems laikams, gali iškilti, kaip savo tautos pranašas, kokiu m suose yra buv s Maironis.

Bet už tai herojinis k r jas m s laikais susiduria su didesn mis sunkenyb mis negu skeptikas ne tik k rybos procese. Menkai suprantamam visuomen s, jam sunkiau prasimušti viešum : jis ilgiau pasilieka be dvasinio atgarsio ir susilaukia stipresn s opozicijos negu kitas talentas ; jis pats turi b ti kaip galima kilnesn asmenyb , nes kitaip jo giesm gali skamb ti melagingai; tre ia, jis turi b ti galingesnis k rybiškai, nes pozityvioji k ryba yra sunkesn ir jai labiau graso retorikos pavojai. Su šitokiomis sunkenyb mis ir pavojais susitinka Brazdžionis. Bet ar jis visur jas nugalį? — Jis neb t žmogus, jei visada nugal t .

Dievas ir tauta

Jei ži r sime pirmiausia poezijos, sutelktos linkinyje *Per pasaul keliauja žmogus*, tur sime pasakyti, kad estetiniu atžvilgiu geriausiai yra nusisekusios tos Brazdžionio herojin s vizijos, kuriose išskyla Dievo galyb s ir jo išminties paslaptingi ženklai žmoni gyvenime bei visatoje, arba kur atskleidžiama žmogaus didyb ir menkyst , žmonijos didingi žygiai ir klaidžiojimai. Proporcingai imant, silpnesni bus eil raš i , kuriuos pavadintume patriotin mis od mis ir t vyn s laisv s, skausmo bei li desio giesm mis ar elegijomis, parašytomis bolševik , vokie i okupacij ir ištr mimo metais.

Pažym tina, kad patriotin s poezijos Brazdžionis kaip tik daug yra dav s anais didži j tautini ir asmenini nelaimi laikais, — nelaimi , kurias atneš Lietuvai ir lietuviams II pasaulinis karas. Laisv s netekimas, svetim j okupant brutalumas, lietuvio ir jo t vyn s paniekinimas, lietuvi priverstin tr mimai, lietuvi b gi mas iš savo t vyn s, j vargas ir sielvartai, j meil savo toli paliktai t vynei ir jos ilgesys, pla iai ir vairiai atsispindi Brazdžionio eil - raš iuose, parašytuose 1940-1947 metais. Patriotin s nuotaikos eil - raš i jis ypa gausiai dav pirmaisiais tremties vargo m nesiais, gyvendamas Austrijoje. Iš j susidar didžioji *Svetimi kaln* rinkinio dalis⁶. Tiesa, randame ten ir religijos, ir karo, ir bendrai

⁶ B. Brazdžionis, *Svetimi kalnai*, Tübingenas 1945,

žmogiškos egzistencijos temomis parašyt k rin li , ta iau lietuvio tremtinio gyvenimo netikrumas ir begalin nostalgija neabejotinai vyravo. Brazdžionio ir t kstan i tremtini Vakaruose pagrindin nuotaik gal geriausiai išreiškia *Šiaur spašvaist s* paskutinioji strofa :

Ak, nor iau raudoti iš džiaugsmo
Ir pajust, kad po kojom esi,
Lietuva, žem s žodi šven iausias,
Lietuva, žem s laim šviesi !⁷

Jei šitie gaus s t vyn s ilgesio eil raš iai dažniau yra meniškai silpnesni, jei vieni j nukrypsta retorik , o kiti — sentimentalum , tai nereiškia, kad j visuomenin pedagogin reikšm b t maža. Šiandien kaip tik patriotiniai Brazdžionio eil raš iai labiausiai žinomi ir deklamuojami Vakaruose. J estetin s silpnyb s taip pat nereiškia, kad Brazdžionis b t ne toks nuoširdus patriotas, kaip humanistas bei tikintis žmogus. ia gali b ti net atbulai : t vyn s meil , jos ilges ir tremtinio nedali poetas realiai gal net stipriau pergyvena negu kitus jausmus, ta iau tas *realumas ir aktualumas* kaip tik yra viena priežas i , kurios kliudo susiformuoti visai tobuliems k riniams.

Taip atsitiko ne vienam Brazdžioniui, nes politin s-visuomenin s aktualijos b na labai stiprios, žmog pavergian ios, arba drumsian ios blaiv žvilgsn . O k r jas turi jaustis laisvas, tiek laisvas, kad jis be didesnio skausmo gal t savo jausmais lyg žaisti. Tod l, kai jis imasi kurti aktualiomis visuomenin mis temomis, jis turi surasti tokius simbolius bei aspektus, kurie j atitraukt nuo aktualij . Tokiais objektyvuojan iais reiškiniais patriotin je k ryboje b na savo krašto praeitis ir jos legendos, savo žem s žmoni grožis, j papro iai, t višk s gamta. Ir Maironiui patriotin lyrika geriausiai nusisekdavo, kai jis savo jausmus glaudžiai susiedavo su praeitimi, žmon mis ir gamta.

Brazdžioniui kaip poetui legendos neegzistuoja. Mažai jam reikšm s teturi tokia žila, karžygiška Lietuvos praeitis, kuri žav jo romantikus, neišskiriant Kudirkos n Maironio, nes jam domesn kult rin praeitis. Jei Brazdžionis savo eil raš iuose neretai prisimena pra jusias dienas, tai jos dažniausiai b na netolimesn s, negu siekia poeto amžius, t. y., maždaug laisvos Lietuvos laik iki II pasaulinio karo audr . Taigi, savo patriotizmui išreikšti B. Brazdžionis teturi nedaug išviršini priemoni — tik Lietuvos peizažo elementus, jos

⁷ Ten pat, 102 psl.

žmones, lydimus pavergtos t vyn s ilgesio. Visa tai mums vaizdžiai pailiustruoja *Pavasario svajonės* dvi paskutinės strofos:

Ten žilvičiai žili meta žirginius žemėn,
Ir galulaukį kvepia pirmoji vaga,
Ten seselė Nery žlugtūi vanden semia,
Ir sumirga gelmį dauskas žvaigždės deg,

Kaip sodybų gimtū žiburį liai užges,
Bet širdy jie neges ir gyvi bus ir švies,
Iš kapo kels tū vėmžį glūdinį dvasi
Ir iš viso pasaulio mus tū viškūnves⁸.

Panašiai yra parašyti *Vaikystės takai*, *Žiburėlis kalnuose*, *Lopšinė dukrelei* ir kitos elegijos. Puikūs originalia koncepcija yra *Lietuvos motina*, *Tū sodybos žiburėlis*, *žuolas*, nors tū eilėrašiai išraiškatur tū b tū labiau sutelkta, stipresnė. Geriausiais patriotiniais eilėrašiais reiktū laikyti: *Paskutinė pasmerkto miriopo žodis*, *Tū namus*, *Pavasario pumpurūi*, *Ir maža kregždutė*, *Šulinys*, *Atminim turtas*. Šituose kūriniuose patriotinis jausmas jau tiek atsietas nuo aktualijū, kad nebūra ne tik Lietuvos vardo, bet viename kitame net tū vyns žodžio. O vis dėlto nebus per daug pasakius, kad *Paskutinis pasmerkto miriopo žodis* prilygsta V. Hugo geriausioms satyroms, o *Ir maža kregždutė* bei *Atminim turtas* yra tokie mieli šedevriukai savo paprastumu, kad kiekvienas poetas gal tū didžiutis juos sukūręs.

Štai, kokius domius, bet labai trapius savo atsiminim turtus atskleidžia Brazdžionis savo *Atminim turto* sonete:

Tenai mes buvom visko prisirinkę:
Margplauštaki, sraigi ir gelsvai
Raudono gintaro, ir plaukū ten aplinkui
Mažytūk drūdideli laivai.

Tenai pasaulis buvo mūsų siauras,
Bet jo pakakdavo dien dienom
Ir nukeliautū lig pat ledyn šiaurės
Ir pasvajotū po palmūm, po aukštom.

Ir kai tol vartai atsivėrę,
Ir kai iš tū viškū išklydom tiek toli,
Kad šulinio svirties matytū nebegali,
Palikū atminimuose tenai
Plauštakū s, gintaras ir sraigū s auksū žėri
Ir nenustos žėri amžinai⁹.

⁸ B. Brazdžionis, *Per pasaulį keliauja žmogus*, 436 psl.

⁹ Ten pat, 413 psl.

Patriotinius jausmus Brazdžionis neretai m gsta susieti su religiniais. Kartais toks sujungimas duoda visai ger rezultat , kaip tai liudija *Kauno katedra, M s džiaugsmas*. Ypa puikus pavyzdys, kaip religinis jausmas padeda suobjektyv ti patriotiniam, yra *Kauno katedra*. ia senasis paminklas su garsiais Lietuvos vyrais (vysk. M. Valan ium, vysk. Baranausku, Ad. Jakštu ir Maironiu) simbolizuoja lietuvi tautin bei religin patvarum bei ištikimyb .

Greta patriotini akord žymi viet , kaip sakyta, Brazdžionio lyrikoje užima religiniai. J gausu rinkiniuose, parašytuose dar gimtojoje žem je, bet j nestinga ir tremties poezijoje. Religini jausm ir tem skal gana plati ir vairi. Susižav jimas Dievo majestotu ir jo garbinimas, sutelktas džiaugsmas, pastebint jo ženklus žmoni gyvenime ir jo p dsakus visatoje, rimtis prieš Dievo r styb ir teisyb , pasitik jimas Dievo Apvaizda, jo teisyb s viltis, atsidavimas Dievo valiai, gailstis, malda, pagarba ir meil Mergelei Marijai bei šventiesiems — štai tos temos, kurias sutinkame Brazdžionio poezijoje. J pagrindin — Dievo visagalinti didenyb , jo išminties ir t viško gerumo teigimas greta rimto susir pinimo, kad žmon s to nemato. Tai vaizdžiai atskleidžia *Aklasis* :

Kai po kaitros užpuola žem li tys,
Kai piktas žaibas skelia namus,
Pastog , Dieve, Tu mažos mišk žibut s,
Ir Tavo rankos, Dieve, saugo mus.

Kai žem s vieškelius tamsa apsiaua,
Ir kai sud žta visos viltys
Mirties uolas. Tau himnus gieda griau iai,
Tu vienas toj tamsoj šviesus esi.

Tave maža lauk žolel regi,
Tav s kaip aukso kupinas dangus,
Tau stojo žem , šviet saul , žvaigžd s deg ,
Tav s nemat , Dieve, tik žmogus¹⁰.

Kaip Brazdžionio pasaul ži ros centre yra Dievas, taip jis eina centriniu motyvai jo poezijoje. Tod l joje sutinkame ir Kristaus asmen , jo istorijos ir jo aplinkos poetines vizijas. Antai, pirm j be galo švelni motinišk ir mistin Mergel s Marijos meil k tik gimusiam savo dieviškajam K dikiui Brazdžionis išreiškia *Dievo*

¹⁰ Ten pat, 348 psl.

Motinos lopšin je. Jos viena gražiausi strof pasikartodama šitaip skamba :

Tyliau, tyliau giedokit serafimai,
Ir žvaigžd s, j s plazd kite tyliau,
Ir aš be atd sio prie jo, prie mano džiaugsmo rymau,
Kol rytme io šviesi žara išauš ¹¹.

Šita *Dievo Motinos lopšin* — originalios koncepcijos k riny s — b t tikras religin s poezijos šedevras, jei jos posm b t mažiau.

Gretimai šitos lopšin s galima sumin ti mažiau originali *Užgimimo Glori* .

Kit Kristaus vizij tarpe, toki , kaip *Betlehem, Nelaimingi miestai, Kristus ir Jeruzal s moterys* herojine didybe išsiskiria *Preljudas Kristaus gyvenim ir Keleivis iš Edomo*. Ypa šis pastarasis eil raštis, vaizduoj s antr j Kristaus at jim teisti t , kurie atmet jo meil s moksl , pranaš nuo amži išpranašaut , yra vienas stipriausi k rini religin je ir žmogaus b ties heroikoje. Tai yra tikras epiškai dramatiškas šedevriukas, kurio grož tur t pajusti net mi niati rin s gležnosios poezijos gryniesi estetai.

Štai kelios strofos to antrojo Kristaus at jimo vizijos, kur pinasi ir prasid jusiojo II pasaulinio karo šurpulingi vaizdai:

— Tai aš, tai aš, kur šaukei tu, kaip nešaukia
Nei motinos, nei t vo, nei brangiausios mylimos,
Tai aš einu nenugal tas iš kar ir front lauko
Ir v l vakar esu vis sav vaik ramiuos namuos.

Pirštu nepalie iau danguj mirties bomboneši — jie krito,
Ir vanden gelm se torpedos b go nuo man s,
Nebuvo tank mano ginkluos, nei min , nei iperito,
Vienok negr žo niekas niekas sveikas žem n po man s.

Tariau balsu — dreb jo li tai ir centaurai,
Nuo mano balso jo up s iš krant ,
Tariau tyliai — užmigo tulpi ir lelij baltos taur s,
Tariau vienai, o klaus t kstan iai kart ...

Apie mane argi nebuvo parašyta,
Ar buvo neskelbta sen j pranaš ?... —
Šalton širdin, šalton kaip ledas mir meil s žodžiai krit .
Tod l dabar jums pasiutimo j s pabaig nesu ¹².

¹¹ Ten pat, 303 psl.

¹² Ten pat, 189-190 psl.

Stabel jus ties šitomis Kristaus asmen lie ian iomis vizijomis, kai kam gali kilti klausimas, ar ia religin poezija, ar propaganda netikintiems g sdinti ir grasinti. Ir atsakysime, kad tai religin poezija, jei prisiminsime, jog religija n ra tik prab gantis nepastovus jausmas. Krikš ioni supratimu, religija yra psichinis-metafizinis faktas, apim s vis žmog , susij s su regim ja tikrove, pasieki s transcendentin b t , kaip viso ko pagrind , ir tur s savo istorij bei objektyvias reiškimosi formas. Ir Kristus, kaip Dievas ir krikš- ioni religijos k r jas, n ra kokia nors estetin svajon . Jis yra — Dievas-Žmogus, istorinis asmuo, susij s su izraelit tauta ir j t vyne, susij s su j religin mis tradicijomis ir palik s žmon ms savo moksl , užrašyt Naujajame Testamente. Iš ten mes žinome, kad Kristus yra kupinas užuojautos vargstan iam žmogui, meilingas ir atlaidus atgailojantiems nusid j liams ir atviros tiesios širdies žmo- n ms, bet negailestingas visokiems oportunistams, s žin s biznie- riams, veidmainiams vis tiek, ar tie fariziejai b t kunigai ar pa- prasti žmon s. Juk Evangelijose užrašyti patys r s iausi Kristaus žodžiai yra nukreipti veidmainius-fariziejus. Ir ne k kit , kaip veidmainingus pirklius, jis su botagu išgin iš šventov s, kur jie buvo sireng prekyviet . Kad ir su dideliu bud siu, Kristus vis d lto taip pat pasmerk Palestinos miestus (Jeruzal , Betsaid , Kaparnaum , Karazaim) praž iai, nes jie atmet jo at jim . Taigi, Kristus pasirodo ne tik kaip švelnus ir atlaidus Ganytojas, bet ir kaip didin- gas Teis jas.

Tod l nereikia steb tis, jei Brazdžionis ir šitok Krist atvaizdavo. Tai tiko jo talentui, linkusiam pirmiausia objetyvias formas. Ir kituose rebgini tem k riniuose jis domisi ne tiek psichiniu faktu, kiek objetyviuoju aspektu, atstovaujan iu idealistin ar moralin ties . Gilindamasis vien ar antr objektyv j religijos reiškin , poetas pajunta drauge sukylant ir atitinkam emocij , o paskui visa tai jis stengiasi perduoti skaitytojui. Šitais atvejais turime ne intymi j religin poezij , bet objektyvin , kartais diding , rimt religin lyrik , koki sutinkame dažnai psalm se, tame pa iame Šventraštyje.

Tiesa, kad šiais žmogaus izoliacijos laikais mes esame labiau prat tok religijos supratim ir toki religin poezij , kur daug kan ios, ieškojim , abejoni , net sentimentalaus gardžiavimosi, arba neigimo. Ta iau tai dar neišsemia visos religin s poezijos gali- mybi , kaip j neišsemia n Brazdžionis. Jo religijoje klaidžiojim ir sentimentalumo n ra. Religija jam n ra malonus balt avin li glostymas, bet giliaprasmis, svarbus, su žmoni egzistencija susie- tas pareigojantis faktas. Be abejo, ne jis vienas lemia, kad Braz-

džionio religin je poezijoje pasirodo r st s, objektyvios reikšm s motyvai. Tai pareina nuo poeto psichin s strukt ros ir nuo išviršini (II pasaulinio karo pradžios) aplinkybi , kuriose teko jam gyventi. Bet religin je poezijoje Brazdžionis n ra tik r stus. Tai gerai gali paliudyti aukš iau duotos *Aklojo* ir *Dievo Motinos Iopšin s* citatos. Tai taip pat liudija *Emaus*, *Atleisk man*, *Viešpatie, Artoj malda*, *Kal d Kristui* ir eil raš i ciklas iš gyvenimo švent j (Izidoriaus, Antano iš Paduvos, Pranciškaus iš Asyžiaus, K dik lio J zaus Teres s, Bernardo). Tiesa, kad ir juose d mesys yra nukreiptas objektyviusius reiškinius, ta iau tas švelnumas nematomais spinduliais sklinda iš Kristaus asmens. Tai geriau už išve-džiojimus liudija B. Brazdžionio vaizdas apie Emaus Krist :

Ir ži riu, ži riu — ir išvydau :
Ateina Kristus keliu apiplyš s, basas —
Brasta upel nuolankiai perbrido,
Perbrido, Saul n, žem n paži r jo ir nusišluost ašaras.

Ir tar žiedui šalia balto tako :
— Tave keleivis vakar ia numyn ,
Ar nereg jai mano veido vakar,
Per vis nakt nuli d s, purvinas ir nusimin s ?¹⁵

Šitoks religin s poezijos objektyvinis pob dis iš dalies paaiškina, kod l Brazdžionis m gsta vartoti liturginius terminus, asmen ir vietovi vardus paimtus iš Šventojo Rašto. Antai, su pranašingomis persp jan iomis tendencijomis *Nelaiming miest* eil raštyje sutinkame refren :

Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida,
Negird jai žodžio Jo, nematei Jo veido¹⁴.

Kas n ra skait s Evangelij , tam pirmoji refreno eilut gali atrodyti miglota ir maža k tesakanti. Bet kas paž sta tas Šv. Bašto vietas, kur t miest vardai minimi, tas tuoj pajunta, koks ia r siai prasmingas turinys yra d tas ir kaip tie vardai pakelia eil - raš io prasm . O jeigu visas *Nelaiming miest* k rin lis n ra pakankamai stiprus, tai priežasties reikia kitur ieškoti, o ne šituose varduose.

Tiesa, kai kuriuose, ypa Brazdžionio jaunyst s eil raš iuose, su Šventraš iu susijusi vard ir liturgini termin yra perkrauta,¹³

¹³ B. Brazdžionis, *Krintan ios žvaigžd s*, Kaunas 1933, 16 psl.

¹⁴ B. Brazdžionis, *Ženkla ir stebuklai*, Kaunas 1936, 86-87 psl.

kaip pranašiškame *Žmogaus stebukle* per daug prikrauta išsigimstančios civilizacijos reiškiniai. Nevedant jai statistik ir neanalizuojant eilraščių su Šventraščių vardais, vis dėlto reikia pasakyti, kad kai kur tie vardai atrodo tiesiog bėtinai. Sakysim, *Keleivys iš Edomo*, kuris originaliai pavaizduoja Kristaus didybės antrojo atėjimo pasauliui metu, paties Kristaus vardas visai neminimas, bet drauge su kitomis aliuzijomis Edomo ir Bosros vardai tik nepaprastai keičia individualizuoja, nes parodo konkrečioje geografinėje vietoje. Taigi, šitie kai kam nesuprantami vardai jai turi gal net didesnį prasmę negu tokie barbarizmai, kaip svietas ir muštininkai, kuriuos Brazdžionis vartoja visai sėmoningai.

Nors bibliinius ir liturginius terminus B. Brazdžionis labiau mėgė vartoti lig 1940 m., tačiau jai gražu ne juose jo religinio poezijos esmė, nes tai yra tik priemonė. Kai reikalauja tema, jis sugeba ties pasakyti tikrovinius reiškiniais visai be jokio termino. Tu ryškūs pavyzdys *Buvo Dvasia*, kur skaitome :

Rūdią žalvaris ir auksą metai da,
Sidabrą apneša tuštybių pelenai,
Nuo piršto apvagia safiro brangų žiedą, —
Tik jai viena gyvena amžinai.

Sudyla rėbai šilko ir mašasto,
Karaliams krinta iš karūn rubinai,
Nuo juos krašto iki žemės krašto
Tik jai viena gyvena amžinai.

Garbų užgėsta kaip blanki liepsnelė,
Nė žemės dulke jai nešviečia tenai.
Tik jai viena didi ir visagalė,
Tik jai viena gyvena amžinai¹⁸.

Žmogus ir gamta

Dažniausiai didingiausia, plačiausi kontrastingiausi vaizdai, kunkuliuojantio ritmo, dramatinis tampos, Brazdžionio giesmės suskamba tada, kada žmogiškos bėties heroika — žmogaus nesulaikomi siekimai, drėsis žygiai, klaidžiojimas ir sudužimas mirtyje — susiejama su metafiziniais pagrindais ir sugretinama su Dievo majestotu, jo paslaptimis ir jodėniais. Tiesa, kad ir šitos rūšies

¹⁸ B. Brazdžionis, *Per pasaulį keliauja žmogus*, 217 psl.

eil raš i estetin vert nevienoda, ta iau proporcingai imant, vykusi procentas yra žymiai didesnis negu patriotini visuomenini . Geriausiai šitos r šies k riniais laikytini: *Pavasario varpai, Procesija Krist , Gyvenimo nostalgija, Benam paukšt , Fuga Florencijos Santa Groce, Laisv s paukštis, Žvaigždži žvejys, Taikos obeliskas.*

Ta iau, kalbant apie žmogaus b ties heroik , nevienam gali kilti klausimas, ar iš tikro Brazdžionis žmog suvokia didingai. Klausimas visai vietoje, nes k tik min tuose eil raš iuose jis atskleidžia žmogaus žygi sudužim , žmogaus klaidžiojimus, jo paik . aism bei amžin vertybi niekinim ir savo paties darb naikim . Juk poetas klausia žmog (*Valsas Miserere*):

Kas esi, ar ne kodylo d mas,
Pad mav s pas altoriaus auk ¹⁶.

Ir kitur Brazdžionis mums sako, kad « mes kaip žiedas, mes kaip rugio žiedas »; tre iur jis žmog palygina su dulke arba primena jam, kad žmogus — žv ris, šiurpi antitez pavasario grožiui. Pagaliau valdovas soste ir elgeta gatv je jam atrodo tokie pat trap s, kaip stiklo l l , nes abudu vienodai sud žta mirt . Ir prieš t gr - siant sudužim argi Brazdžionio žmogus maištauja? Ne. Nors jam žem brangi, nors jam skaudu nutraukti ryšius su ja, bet vis d lto prieš mirt jis nekelia protesto (*Benam paukšt*), bet rezignuoja ir net veržiasi pro mirties vartus, nes negali pasilikti pasaulyje vis laik :

« Palauk, palauk », dar gieda roži kr mas,
« Palauk, palauk » dar jaunos egl s ten sustoj moja,
Šeš l miel si lo paskutinis žem s medis,
Ir mylimajam duoda rank mylimoji ...

O tu pro bals rož s, pro klev šeš l ,
O tu su ja, su paukšte, su jaunyste,
Jau sveikini anos t vyn s pirm žied
Ir nieko nieko žem j nepaž sti¹⁷.

Nors Brazdžionio poezijoje panašios nuotaikos n ra retenyb , ta iau d l to negalima teigti, kad poetas suvokia žmog neherojiškai. Argi ne didvyriškas yra jo tik jimas, kai prie mirties vart jis nesuabejoja, bet mato ten švintant arba pirm j naujos transcen-

¹⁶ B. Brazdžionis, *Ženkla ir stebuklai*, 80 psl.

¹⁷ Ten pat, 54 psl.

dentin s b ties žibur , arba nauj spindul , arba b sim j dien !
Kaip tik šitas tik jimas metafizine tikrove leidžia Brazdžioniui ir jo
suvokiamam žmogui b ti herojiškam, nors tragiškai herojiškam, nes,
savo dvasia b damas didingas ir nesunaikinamas, savo gyvenimu,
savo darbais jis daug k pats sunaikina. Ir prie šito tragiškai hero-
jiško žmogaus — laisv no ir klaj no — Brazdžionis savo poezijoje
gr žta ne kart . Tai ryškiai išd sto *Žmogaus* eil raštyje, kurio pas-
kutin strofa pasako beveik visk sutrauktai :

Jo žvaigžd s, jo dangus, jo visos saul s šalys,
Vison mirtin, visan gyveniman jam vartai atkili ;
Jis valdo sostus, kaip nemirštantis karalius,
O d žta jis, kaip d žtanti l l ¹⁸.

Tai Brazdžionis pakartoja *Žmogaus kely*, *Žmogaus Golgotoj*. B da-
mas objektyvus ir nurodydamas žmogaus menkyst , kaip *Atsišau-
kime žmog* , Brazdžionis vis d lto negali atsikvilti tik jimo žmogaus
šviesi ja puse. Poet žavi to silpno žmogaus k ryba, ir tai jis savo
gražiam *Dainiuj* pasako :

Ir aš an balt j vyšni brolis
Iš skausmo eisiu gyvyb s tolius,
Ir aš s nus anos senos obels,
Ir taikoje, ir karo v troj linksmas
Savos tautos aruodan derli rinksiu,
Kol šalnos kojas ir rankas sugels,
Kol po žied našta širdis pabals ¹⁹.

Poet žavi žmogaus jaunyst , jo dr s s norai ir dideli žygiai
(*Jaunyst s vainikas*), bet labiausiai j stebina neišsenkanti žmo-
gaus energija, per amžius trunkantis siekimas vis kažin ko naujo,
j stebina tas nepalaužiamas tik jimas bei siekimas g rio, nepaisant
mirties ir savo griuv si . Ir šitokiam didingam bruožiui — amžinajam
žmogiškumui — iškelti Brazdžionis skiria vien gražiausi ir popu-
liariausi savo k rini — *Per pasaul keliauja žmogus*. Beveik ta
pa ia tema yra parašyti *Žem s karalius* ir *Amži keleivis*. Šitame
eil raštyje apie poeto-k r jo didvyrišk didyb ypa byloja šios
strofos :

Aš iš saul lydži renku rytojaus ugn ,
Aš iš vidurnak i šviesias žvaigždes renku,

¹⁸ B. Brazdžionis, *Per pasaul keliauja žmogus*, 73 psl.

¹⁹ Ten pat, 282 psl.

Aš gyvas pereinu marias, gelmes, bedugn ,
Upes — be tilt , kalnus — be tak .

Esu aš tas, kuris pamyn mirt juod ,
Esu aš tas, kurio audra nenusineš,
Ir kad lyd iau jus, ne vaiši soduos, —
Tautoj, audroj, dainoj ieškokite man s ²⁰.

Kad Brazdžioniui žmogus atrodo daugiau herojiškas negu rezignaciškai elegiškas, tai liudija *Neregio elegija*. Akklasis, rodos, tur t jaustis vienas labiausiai nuskriaust , menkiausi , skurdžiausi žmoni ; ta iau tame skunde, kur atskleidžia Brazdžionis, suskamba r st s persp jamieji žodžiai pasaulio stab regintiems garbintojams. Šitaip neregis pasirodo, lyg koks pranašingas išmin ius.

Dramatiškai herojin Brazdžionio poezija yra ne tik rimta, bet neretai r sti. Tai buvome pasteb j kai kuri religini tem trakta-vime. T rimt r stum atskleidžia kaip tik tie eil raš iai, kurie turi satyrinio pob džio ir tur t mus linksmai nuteikti. Ta iau gal geriausias tos r šies k rinyš, *Paskutinis pasmerktos miriop žodis*, neturi nieko, kas skatint nusišypsoti — viskas ten tauriai didinga ir tragiškai r stu. Šit Brazdžionio poezijos tams ton galime aiškinti pirmiausia pa ia poeto sielos strukt ra, ta iau, atrodo, nebus didel klaida pasakius, kad prie to prisid jo ir apsiniauk s Europos dangus. Kai apie 1934 m. Brazdžionis pasuko diding rimt su žmogiškos ir transcendentin s b ties motyvais, tame danguje jau buvo išaug s juodas gr mojantis debesis, iš kurio žaibas neužilgo nutrenk balt j taikos baland (*Baltojo balandžio m sl* iš 1936 m.) ²¹. Kai tuo laiku didžiuma m s poet pasitenkino nepla iu subjektyviu akira iu, gražiai ir mantriai dainavo apie savo smulkius (nors teis tai žmogiškus) sielvartus, Brazdžionis, atrodo, nujaut atei-nan i dien tragiškai herojin bei apokaliptiškai šurpi rimt , kuri Europa, ypa Lietuva, pergyveno 1939-1945 m. Sugestio-nuodamas šit r s i gr sm , Brazdžionis pasirod originalus, sau lygi netur s m s poezijoje.

Ta iau apdainuodamas žmogaus ir žmonijos kelius, Brazdžionis nevisada toks tamsiai didingas ir dramatiškas. Jis ne kart atrodo susim st s, beveik religiškai susitelk s medituotojas. Šalia hero-jinio tas meditacinis tonas, nuein s iki elegijos, jo poezijoje n ra atsitiktinis. Tam susid mojimui apie žmogaus ir žmonijos likim

²⁰ Ten pat, 343 psl.

²¹ B. Brazdžionis, *Ženkla ir stebuklai*, 84-85 psl.

yra skirtas ne vienas eil raštis. Tai atskleidžia gana ankstybas (ne vėlesnis kaip 1933 m.) kūrinius *Anapus jūra*:

Anapus jūra baltas laivas plaukia,
Suglaudžia plaukdamas bures
Ir nesupajaus kelias dienas palaukia,
Ir ima skyst gintaro marias.

Keliais keleiviai eina ir nueina —
Nueis, nuskais ir ženklų nepaliksi.
Švies švyturys kasdien pakaleina,
Ir danguje žuvdros pasiklydus klyks.

Anapus jūra saulės nusileido,
Teko jo žvaigždės aukso spinduliais —
Anapus jūra, neparodžius veido,
Ir mūsų nelaimės nusileis²².

Šitame puikiame kukli priemoni eilraštyje atsiskleidžia ir žmogaus trapumas, ir gamtinis visatos šaltas abejingumas jam, ir kukli transcendencinio gyvenimo viltis.

Susitelkęs aplink B. Brazdžionis ne tik žmonijos bei pavienio žmogaus egzistencinio likimo mūsų ties mirties ir amžinybės romis. Jis medituoja kartais ties žmonijos istoriniais keliais ir klystkeliais. Žvelgdamas žmonišką dabartį, jis mato jį atsiderinti didelį kryžkelę, kurioje stovi pats poetas ir jo tauta:

Didžiojo kryžkelėje ir aš, dangau, dairausi
Ir ieškau marių svetimųjų platumoj.
Tik vieno gintaro — brangiausio ašies aukso,
Tik vieno kelio — kur žmogaus namai?

Ir eina naktys pro mane ir dienos,
Ir darganos dienomis ir kanos naktimis ...
Didžiojo kryžkelėje paklydau aš ne vienas,
Didžiojo kryžkelėje visas pasaulis su manim

Kaip išsiaiščiau cituojamos *Didžiosios kryžkelės* bei iš kitų eilraščių matyti, B. Brazdžionis medituodamas apie žmogų, arba keldamas jo didybę bei menkystę dramai, kalba dažniausiai apie žmogišką būtį ne kaip apie individą, bet kaip apie apibendrintą žmogų. Jei poetas

²² B. Brazdžionis, *Krintanios žvaigždės*, 9 psl.

²³ Brazdžionis, *Poezijos pilnatis*; Los Angeles 1970, 413 psl.

nekalba savo vardu, — kaip tai atsitinka pusiau epiniuose eil - rašiuose, — jis t žmog retkariais susieja su kolektyvu, su tam tikra profesija. Tod l kartais pasirodo m rininkas, kalnakasys, sodininkas, auksakalys, poetas-dainius. Bet dažniausiai pusiau epiniuose eil rašiuose Brazdžionis prabyla per dar labiau apibendrint žmog , per žmog apskritai, kaip j supranta filosofai. Šitas žmogiško individo apibendrinimas, ein s iki žmonijos s vokos, tur b t bus viena priežas i , d l kuri Brazdžionis neišk l herojini moment tremtini gyvenime. Ar gi ten j nebuvo! Argi ten tebuvo kalbos apie duon , pešty n s d l skudur ir t vyn s ilgesys? Aišku, ne. Tremtyje buvo ir herojizmo, bet jis buvo individualus, atskir žmoni ar grupi ryžtas bei ištvėrm , bet ne visuotinis ir ne bendras. O kadangi Brazdžionio talentas, kuriam nemažos reikšm s turi intelektas, yra nukreiptas pirmiausia objektyvius ir apibendrintus reiškinius, r pimus filosofui, tai individualios didvyriškumo apraiškos tremtyje liko nepasteb tos, nepateko k rybin « objektyv » , nors poetas tremties nuotaikomis yra paraš s nemaža eil raš i .

Brazdžionis neb t poetas, jei greta žmogaus neb t apdainav s gamtos. Bet ia tuoj Teikia pridurti, kad savarankiška gamta, iš jos iškirpti paveikslai ir pavien s apraiškos Brazdžionio lyrikoje turi mažiau reikšm s negu žmogus, Dievas ir t vyn . Žinoma, tai nereiškia, kad m s poetas b t gamtai nejautrus. Tik jo poezija atskleidžia nevienod poeto santyk su Lietuvos gamta. Jaunyst s metais B. Brazdžionis lietuvišk peizaž širdimi beveik nereagavo — jis ži r jo gamtovaizd iš tolo, lyg žaizdamas jo elementais, lyg juos ironizuodamas ir kartais mechanizuodamas pagal civilizacijos apraiškas. Tai liudija jo *Vakaras sodžiuje* (1930) :

Palengva ir tyliai iš tyko
Nakties juodas kart nas plasta.
Ir kažkas ant žvaigždži lentynos uždeda
Vasaros dangaus dant past [...]

Širdies kurhauze ilgesys nubudo
Ir margu geneliu kala ...
Ir geria žem juod sutem ir geria
Kaip aš pas d d putojant al

Šitoks ironiškas ir mechanizuotas gamtos traktavimas gali b ti *Keturi v j* taka, nes žinia, kad K. Binkis buvo dav s pavyzd , kaip gamtai nereikia rodyti širdies.

Kai apie 1934 m. B. Brazdžionio s mon je sigal jo didingo ir dramatiško žmogaus (visatos karaliaus, d žtan io kaip stiklo l l) vizija, m s poetas š savo dramatin paveiksl m jungti gamtovaizdžio pradus. Ta iau pinti filosofines bei religines poeto nuotai kas bei mintis, tie pradai aiškiai nebeteko savo nat ralaus savarankiškumo : jie tapo daugiau ar mažiau aiškiais simboliais. Ši tendencija B. Brazdžionio poezijoje sustipr jo II pasaulinio karo ir Lietuvos okupacij metais. Antai, *Kas iš nakties ateina* eil raštyje skaitome :

Kas iš nakties ateina — nakt neša,
Kas iš mirties — tik juod mirt lems
Ir balto rytme io rasos sidabro lašui,
Ir milžin ir viešpa i keliams.

Kas iš rudens ateina, — li t , šaln
Per lygumas ir per pakalnes neš
Ir nuraškys lelijos žied šveln
Ir džiaugsmo roži puokštes ugnines ²⁵.

Pagaliau gamtovaizdžio elementus, kaip poeto min i ir nuotai k reišk jus, B. Brazdžionis dar praturtino kilnesne reikšme, b tent, transcendentine, kuri nors iš tolo primint Diev -K r j , apsireiškiant visatoje, žem s gamtoje ir žmoguje. Šitaip gamtiniai elementai — visa j grožyb bei vairyb — nuo pa i smulki j iki didži j ir s moningojo žmogaus — tapo Dievo žingsniais arba jo galyb s bei išminties ženklais bei simboliais. Tai mums pailiustruoja toks mažas šedevriukas *Viešpaties žingsniai* (1943), kur skaitome :

Ant uolos balta g l žyd jo —
Nei lietaus, nei saul s jai.
Kaip sidabro lašas ji visa tebevirp jo —
Viešpatie, tai Tu ten pra jai.

Ant šakos paukštel taip iulb jo !...
Nei nam , nei šilko jai.
Kaip sidabro lašas ji tebevirp jo —
Viešpatie, tai Tu ten pra jai ²⁶.

Tuos Viešpaties žingsnius m s poetas m gina atskleisti ne tik g le ant uolos ar paukšteliu, bet taip pat sudvasintu ir suintelek-

²⁵ B. Brazdžionis, *Per pasauli keliauja žmogus*, 255 psl.

²⁶ Ten pat, 265 psl.

tualintu peizažu. Tiesa, iš dvidešimties eilraščių, kuriuos B. Brazdžionis skiria Viešpaties žingsniams atskleisti vidudien, vakare ir nakt, vieni tiek nutolsta nuo peizažo (pavyzdžiui, *Kap vartai*), kad j nebegalima skaityti gamtovaizdžiais. Tarp ši eilraščių vyrauja daugiau ar mažiau suabstraktinti peizažo elementai, nors kai kurie j atrodo kaip meditacijos. Iš t, kur gamta persunkta apm stymo apie žmogišk dali, bene gražiausi yra *Spindulys* ir *Praeina metai*. Šiame pastarajame skaitome :

Praeina metai, kaip šeš liai nyk s,
 Praeina metai kaip šviesi žvaigžd , —
 Tik tu, tik tu su baime juos sutikus,
 Tik tu lieki, silpna žmogaus širdie ...

Žmogaus širdie, ant amžinojo kelio,
 Kiek daug, kiek daug tu garbini stab !
 Drebi pab gusi trapaus rudens lapelio,
 O nebijai nei v tr , nei žaib .

v tr puoli, kaip balta plaštak ,
 Pats žaibus sukeli, pats j tvane plakies,
 Kol nesudegs gyvenimas kaip vaško žvak ,
 Kol amži ryto saul patek s²⁷.

Prie mažiau suintelektualinto bei stilizuoto, taigi, labiau priart raus ralaus peizažinio grožio priart ja B. Brazdžionis *Pavasario naktyje* (1942). Ji savo puošniais ir kilniais vaizdžiais tur t simbolizuoti Viešpaties sukurtos visos b ties kilnyb :

Naktis ateina per pavargus pasaul
 Ir neša miego kvepian ias taures.
 Kaip tulp s žiedas užsimerkia saul ,
 Naktin ir tu, keleivi varganas, iries.

Kaip angel laimingos akys, mirga žvaigžd s
 Ir lig kitos dienos apyaušrio mirg s.
 Dar nuo sunkios kelion s dega tavo koj žaizdos,
 O tu kaip k dikis rankas dang tiesi ir džiaugies.

Ir tavo džiaugsmo up netelpa kr tin j,
 Jo sklidina visa pavasario naktis,
 Visi jauni žiedai pavasariniai,
 Visa, kaip sapnas, žydinti buitiss²⁸.

²⁷ Ten pat, 286 psl.

²⁸ Ten pat, 296 psl.

Tai, tur būt, viena harmoningiausi ir puošniausi B. Brazdžionio naktiniai. Šitoks gamtos grožis supaprastėjo tuose eilėrašiuose, kuriuos Brazdžionis sukūrė Austrijoje ir Vokietijoje tremties metais (1944-1947), remdamasis prarastose tavyne prisiminimais. Juose religiniai ar filosofiniai mintis užleidžia vietą jausmui, nes poetas, turėdamas prieš akis kalnuotą ir vairią peizažą, ilgisi paprastesnės lietuviškos gamtos. Autentiškais, kartais beveik stereotipiškais to peizažo elementais jis nori patenkinti ir savo tautiečių, tremties brolių sielų poreikius. Suprantama, kad prastinio Lietuvos peizažo atkūrimu B. Brazdžionis mažiau originalus negu kūriniuose, kur jis gamtą traktuoja simboliškai — kur šaltinis, skambesys kaip sidabrinis varpelis, nėra tik vandens srovė, bet amžinosios gyvybės ir dvasios versmė, stiprinanti herojus. Jis taip pat nebūtinai turi būti audringas neaprimamas vandens plotas, bet jį gali simbolizuoti transcendentinė būtis, vis tavyne, kuri grįšime « iš mirties ir nebūties ».

Formalinės ypatybės

Jau tas faktas, kad Brazdžionis gamtos reiškinius dažnai težiuri, kaip savo vidaus išraiškos priemones, o savo eilėrašiuose pirmiausia iškelia žmogaus ir žmonijos problematiką amžinojo Dievo akivaizdoje, sako, kad Brazdžionis nėra paviršutinis estetas ir jausmų bei nuotaikų poetas. Su jo emocijomis beveik visada eina nemaža intelekto. Ne tik intelekto, bet ir valios. Ji intelektui padeda sutvarkyti chaotingus spąžius ir palaidas emocijas vienybę, kurioje protas stengiasi suvokti prasmę, išlukštinti problemą. O tai reiškia, kad Brazdžionis yra daugiau intelektualinio tipo poetas, artimas J. Baltrušaičiui.

Problematikos ir prasmės tipo poetai retai būna lengvos žaismingos formos meisteriai. Jiems techninės formos tobulumas yra paprastai antraeilis dalykas. Tai pasakytina ir apie Brazdžionį, kuris, metęs eksperimentavimą, prisirišo prie klasikinės formos. Tai reiškia, kad jis formos atžvilgiu yra padaręs geroką evoliuciją. Tačiau šita evoliucija klasikinį pusiausvyrą ir ramybę, atrodo, nevisada išėina Brazdžionio naudai, nes neretai prislopina jo kontrastingus vaizdus ir emocijas tiek, kad jie nebetenka spontaniškumo kvapo. Jis mums originaliausias, domesnis ten, kur mintys, jausmai, vaizdai laužo normalią eilę ir strofų mus, išsiveržia kunkuliuojančia banga, išsivysto dramatiškai herojiškus epizodus. O čia jau muzikalinis formos lengvumas ir grakštumas nustelbiamas vaizdu, dramatinės tamos ir prasmingumo.

Herojinės nuotaikos poezija yra plačiai stambi bėrkšni poezija, iš dalies lyg neužbaigta. Ji prašyte prašosi užbaigiama prieš

publik , kaip drama, nes tokia poezija reiškia ne vien poeto jausmus. Deklamuojama ji gauna daugiau dinamizmo, ryškumo. O herojin s nuotaikos poetas to kaip tik siekia, nes jis nori klausytoj palenkti savo idealams ir jais uždegti. Neb damas grynas estetas, jis jau ia, kad menas ir poezija negali b ti visiškai atitr k nuo gyvenamo laiko, nors ir nepasin r aktualijas. Ta iau noras veikti skaitytojo vali , sudaro pavoj poezijai pereiti retorik ir patetik .

Kas ia pasakyta apie herojin lyrik apskritai, tai tinka ir Brazdžioniui. Ir jo žymi dalis poezijos skirta deklamacijai. Jis savo skaitytoj -klausytoj nori ne tik tikinti, estetiškai nuteikti, bet sujau dinti ir palenkti jo vali , giliau savo idealams laim ti. Tod l jam kartais tenka pakelti ton ir pabr žti. Jam reikia viena kryptimi veikian i vaizd ir didesni ar mažesni išvystym , paraleli . O tai eil raš ius prailgina. Kada poetas neapsiži ri, t panašios prasm s bei nuotaikos vaizd prirenka perdaug, lyg kad jis nor t sumin ti visas galimybes. Tada eil raštis apsikrauna medžiaga, praskysta, ištysta. D l šito noro pabr žti ir visk išsakyti kartais daugiau ar mažiau nuken ia net tokios originalios koncepcijos eil - raš iai, kaip *Garbinimo himnas, Kap vartai, žuolas, Dievo Motinos lopšin* . Taigi, ia ir kitur jis savo žodžio nešykšti.

tikinimui sustiprinti Brazdžionis dažnai vartoja vairios r šies pakartojimus. Tam reikalui jis kartais paima strof ir j kartoja, atrodo, ne tiek eil raš io muzikaliniam elementui sustiprinti, bet r pimai id jai pabr žti. Tai autoriui gerai pavyksta tokiuose eil - raš iuose, kaip *Per pasaul keliauja žmogus, Fuga Florencijos Santa Croce, Dievo Motinos lopšin , Varpai*.

Jausdamas šit stiprinan i ir, žinoma, cementuojan i pakartojimo reikšm , kai kv pimo jausmas nepakankamai gilus, poetas suklumpa, pradeda strofas per dažnai kartoti ir, užuot sp d sustiprin s, j susilpnina, sukelia varginan i monotonij . Šitok reiškin sutinkame *Klaj ne, De profundis, Nelaiminguose miestuose*, nes šiame pastarajame refrenas «Vargas tau, Karazaim, vargas tau, Bethsaida...», kartojamas po kiekvien dviej eilu i . Kadangi šios n ra pakankamai ekspresyvios, jos lyg pask sta nuolat kartojamame refrene.

M gsta Brazdžionis kartoti ne tik strofas, bet ir atskiras eilutes, ir atskirus žodžius. Kaip tokio pabr žimo pavyzd galima nurodyti *Užgimimo sveikas* eil rašt (1932?). ia, pasveikin s Dievo k dik l, autorius sudaro vis sveikinim litanij . J tarpe :

Sveiki angelai, Betliejaus choro,
Sveikas jauti, ant keli parpuol s —
Pavyzdys pilie io s žiningo, dievobaimingo ir doro [...]

Sveiki žydai, sveiki krikštyti ir nebežydai.
 Sveiki vyskupai, ir K.V.C. b k sveikas,
 Sveiki komunistai, tautininkai, vienuolynai,
 Sveikas, artoj li Lietuvos,
 Sveika, ir tu šventoji Lietuva t vyne

Tas žodis sveikas-sveiki visame eil rašty pakartotas 21 kart .
 V liau Brazdžionis toki iki karikat ros einan i pakartojim nebe-
 vartojto, ta iau šio polinkio jis galutinai neatsisak . Antai, *Šimtme-*
i žingsniuose skaitome :

Sakiau : — Ateik, didžioji sielos Numyl tine,
 Ateik, kai miega miest pasamdyti panaktiniai,
 Ateik, kai miega agentai policij vis ,
 Ateik, kai miega fizik ir chemik išradingieji protai ³⁰.

Nors lyrikos k rinys n ra drama, ta iau Brazdžionio eil raš-
 i veiksmingumas krinta ak . Eina, praeina, keliauja, b ga, pra-
 b ga, skrenda, gr žta, klaidžioja, dingsta, krinta, perpuola, suklumpa,
 sk sta, grimsta, srovena, plaukia, alma, auga, kyła, neša, veda,
 veržiasi, ieško, šaukia, moja, maldauja ir t.t. — vis tai veiksmingi
 veiksmazodžiai, kurie tekste prasimuša pro kitus. Rastume ir dau-
 giau veism pabr žian i žodži , kaip « artyn artyn », «grei iau,
 grei iau»... Drauge su pabr žiamaisiais pakartojimais, su siter-
 pian ia tiesiogine kalba, jie parodo nevien Brazdžionio eil rašt lyg
 kokia dramos santrauka ar branduoliu.

Tik paklauskite, k pasakoja Brazdžionio *žuolas*, ir pama-
 tysite eil dramatinį vyki . Arba paimkite *Kauno katedr* ³¹, kuri
 simbolizuoja patvarum ir ištikimyb . Rodos, kas begal t b ti
 statiškesnio, kaip architekt ros paminklas ir jo žadinama nuotaika.
 O, ži r kit, ji Brazdžionio pergyvenama veiksmingai. Ant šalt
 grind *parpuol s*, poetas *atranda* vysk. Valan iaus p d ; jis pamato
 j *einant lankyti* našli ir našlai i žemai i ; jis regi pulkus kankini
 ir mergeli , kurie *lydi t švies j* patriarch ; pro marmur ir auks
 jis dar išvysta su palme rankoj l t j vysk. A- Baranausk , kuris
eina lankyti poet Adomo Jakšto ir Maironio, *nunešti* jiems t višk s
 kloni pasveikinim ir *gr žtan io* pavasario bals , o pat senel vyskup
 v l « angel balt pulkai, kaip t v *lydi* ». Tai žavi lyrika, išreikšta
 veiksmu, lyg kokioje mistin je dramoje. ²⁹ *

²⁹ B. Brazdžionis, *Krintan ios žvaigžd s*, 73 psl.

³⁰ B. Brazdžionis, *Vidudienio sodai*, Los Angeles 1961, psl.

³¹ B. Brazdžionis, *Per pasaul keliauja žmogus*: 308-309 psl.

O objektyvin s poezijos dramatin pob d gal geriau už veikia-
muosius veiksmazodžius atskleidžia Brazdžionio dialogai arba pokal-
biai su pa iu savimi. Štai, eil raštis *Veto* (1945) yra parašytas ištais
šitokiais dialogais :

Jie sako mums :

— Mirties stovykl vartai atsiv r —

Dabar visiems užteks dangaus žvaigžd to ;

Nužud m mes Europos žmog -žv r ...

— Ne, netiesa ! — saukiu aš : — melas ! Veto ! ⁸⁸

Meditacin je lyrikoje t dialog , pakartojim , pabr žim , kontras-
t ir kit veiksmi element n ra arba j žymiai mažiau. Ten
daugiau ramyb s, daugiau pusiausvyros, ten ir eil daros technika
klasiškesn . Šitoji kryptis jau buvo matyti nuo *Krintan i Žvaigž-
dži* rinkinio (1934), ta iau visu frontu poetas j pasuka su *Viešpa-
ties žingsniais* (1943 m.). Ten jis pirmoj vietoj išspausdina savo
nauj j poeto credo, *Vidudienio lyr* , tobulos klasikin s pusiausvyros
ir darnaus muzikalumo eil rašt , kur pasisako už skambi giesm
su rimais. Šita klasikin forma, be abejo, tinka ramios nuotaikos
eil raš iams, kaip *Dainius, Pavasario naktis, Tu iš jai...* O ten,
kur autoriaus emocijos susiaudrina, išauga kontrastai, ten, kaip rodo
De profundis, su klaisikine forma nebegalima išsiversti. O ten, kur
jis nori j b tinai išlaikyti, pajuntame kartais apkarpytus sparnus
kv pimui. Tod l specialiau leistis formos prašmatnumus, ypa muzi-
kalinius prašmatnumus, kurie matyti eil raštyje *Žiedai, žvaigžd s ir
sapnai*, neb t prasm s, nes tai dar labiau poet varžo. O nuo to
nuken ia turinys, kuris problematiniam, prasmie ieškan iam poetui
yra svarbiausias. Juk problemos poetiškas atskleidimas — Braz-
džionio stipryb .

Šioje srityje jis — didelis poetas. Jis sugeba parašyti pla ios ir
vairios tonacijos k rini , kuriuose vyrauja prasingumas ir gili
rimtis, o j svoris gravituoja žmog , jo likim ir transcendentin
b t , krikš ioniškai pergyvenam . Ne maža vietos skirta ir lietuviu
jausmams, supintiems su gamta. Tod l Brazdžionio lyrika gali b ti
artima ne tik mums, bet ir kit taut ir laik rimtiems skaitytojams.
O tai jau tarptautinis lygis, kur taip pat su geraisiais k riniais yra
pasiek Putinas, F. Kirša, J. Kossu-Aleksandravi ius. Šitokie vaisiai
gali džiuginti kiekvien kult r branginant žmog .

⁸² B. Brazdžionis, *Štaur s pašvaist* , Würzburgas 1947, 21 psl.

B. Brazdžionio aktualumas*

Pamginus žvelgti bei suprasti esminius bruožus B. Brazdžionio poezijoje, gali kilti klausimas, kiek ji tebėra domi ir aktuali, praėjus penkiasdešimt metams nuo mūsų poeto eilrašio pirmojo pasirodymo lietuvi spaudoje. Šis klausimas skatina kelti dvi aplinkybes. Viena jų — prasimanymas Lietuvos komunistų, kurie akademiniuose leidiniuose³³ B. Brazdžionį priskiria prie buržuazini dekadentų. Antra, greitas ir didelis technikos išbujojimas, kuris padėjo pasaulyje signaluoti antihumanizmui, priešingam žmonių dvasinei kultūrai, taigi nepalankiam poezijai. Iš tikrųjų tai du rimti krikštoniškojo humanizmo priešai, kurie nemažai yra paveikę taip pat lietuvių nuotaikas.

Šiandien Vakaruose ir iš dalies Lietuvoje jau stinga palankios lyg poezijai, nes sumechanintos pramogos ir menai nebepalieka žmonių laiko paskaityti ir susitelkti. O be tylaus susikaupimo rimtoji lyrika nebepasiekia asmens proto bei širdies ir todėl nustoja visuomeninė reikšmė. Barbariškai raskmingas disonansas už kiamai bei kapot džiažini ritmą užtrenkiamai lyrikai nebelyka ramaus kampelio mūsų nejaukiame pasaulyje. Nenorėdami sutikti su šitokiu stoviu, mūsų dienomis kai kurie poetai tikisi būti skaitytoj išgirsti, jeigu jie taip pat madingai šauks ir triukšmaus, kaip sumechanintos muzikos aparatai. Dėl to (greta šarlatanizmo) mūsų dienų lyrikoje tiek daug yra visokiausio maivymosi, kuris vienur nebeleidžia poezijos skirti nuo prozos gabaliukų, o kitur filosofijos — nuo šaradinio tuščiavardžiavimo.

Tiesa, pamaivė liga šiandien serga ne viena lyrika, bet ir kiti menai. Serga ne tik dėl milžiniško technikos svorio, kuris dusina dvasią, bet taip pat dėl daugelio menininkų bei poetų tuštumo. Nebeturėdami žiūrovams ir skaitytojams pasakyti nieko svarbaus bei esminio, nebeturėdami ko teigti, jie dažniausiai tik neigia, nes tai pigiausia. Todėl ne vienas jų skelbia gyvenimo absurdą, kur sekso prieskonis vaizduojasi vienintele beprasme vertybe. Šitoks mūsų dienų poezijos pasukimas nihilizmas bei triukšmingas pamaiviškumas negali džiuginti B. Brazdžionio, kuriam lyrika yra ne tik prasminga savęs išraiška bei meditacija apie žmogiško gyvenimo mąslis, bet

* Šis poskyris buvo atspausdintas *Aid* žurnale 1967 m. 5 (201) nr., 208-212 psl.

ia duodamas naujai perredaguotas.

³³ *Lietuvi literatūros istorija*, redagavo K. Korsakas ir B. Pranskus, III t. 2 dalis. *Kapitalizmo epocha (1917-1940)*, Vilnius 1965; 606, 608, 615 psl.

taip pat kilni tarnyba savajai tautai. Tarp kitko, tai liudija jo paskiausias poezijos rinkinys *Vidudienio sodai*, kur daug klasiško skambesio, giedrios pusiausvyros, prasmingos rimties, nudažytos li dnomis spalvomis, nuaidin ios rudeniniais tonais, arba sudundan ios dramatiniais kontrastais. Be abejo, tai nereiškia, kad B. Brazdžionis neb t gundomas šiolaikinio ateizmo ir sav s praradimo neb tyje, toki galing ir gr sming m s technikin je civilizacijoje. Kad šitos neigiamyb s ne veikia m s kovojan io poeto, tai paliudija *Vidudienio sodai*. Ten jo išreiškiam tem pozityvumas tampa dar ryškesnis, kai gretimai prisimename A. Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacij*, parašyt ir išleist (1962) beveik tuo pa iu laiku kaip *Vidudienio sodai* (1961).

Lygindamas šituos du lietuvi lyrikos rinkinius, niekaip negali suprasti, kaip okupuotoje Lietuvoje literat ros mokslo atstovai gal jo sivaizduoti B. Brazdžionio poezij esant dekadentin , kaip jie tai skelbia *Lietuvi literat ros istorijoje*. Galima prileisti, kad okupant nelaimingiems patik tiniams yra sakyta kaip galima labiau sunieinti rašytojus bei poetus, subrendusius ir išgars jusius nepriklausomos Lietuvos metais, ta iau sunku patik ti, kad sovietiniai literat ros mokslininkai nebepaj gt suprasti dekadento ir dekadentizmo s vok , kuriomis jie stengiasi apipinti B. Brazdžion , J. Aist , A. Miškin , St. Santvar , K. In i r , B. Rutkausk , M. Linkevi i ir kitus j amžininkus³⁴. Tiesa, kad ši poet k ryboje suskamba mirties bei gyvenimo praeinamumo motyvai, ta iau šitie, tokie visazmogiški motyvai, sutinkami Europoje tiek klasik , tiek romantik poezijoje, toli gražu neliudija min t poet dekadentizmo, kuris reiškia nuovarg , išsis mim , nuosmuk , nihilizm .

Juo labiau apie šitokias nuotaikas negalima kalb ti B. Brazdžionio poezijoje, vis tiek kada ji b t parašyta. Nors mirties ir pasaulin s katastrofos motyvai joje suskamb jo ryškiau apie 1934-1939 metus, ta iau jie gim ne iš nuovargio ar nuosmukio. Priešingai, atrodo, kad juos padiktavo poeto objektyvus, gilus, beveik pranašiškas žvilgsnis žmogišk b t, — ne tik individuali , bet ir visuomenin bei tarptautin an met gyvenim , kuriame B. Brazdžionis tada žvelg ar nujaut baisenybes, kokias netrukus su kaupu paliudijo II pasaulinis karas. Šituo atžvilgiu B. Brazdžionis buvo pažangus ir aktualus.

Tai tur t pripažinti net komunistiniai literat ros mokslininkai, nes ir jiems tur t bent kiek r p ti tiesa, jei ne tiesa apskritai, tai bent fakto tiesa. Tuo tarpu B. Brazdžionio atveju jie jos nepaiso,

³⁴ Ten pat, 602-608 psl.

teigdami: «Mirties, kaip paveikslai jo poezijoje užima centrines vietas, vairiausiomis variacijomis iškylo bemaž kiekviename eilraštyje»³⁵. Todėl neteisingas ir kitas jo teigimas, bent, kad «gamta, pasaulis, meilė, klerikalinis poetas žiūri kaip praeinantis, didesnio dėmesio nevertus, gilesnis prasmiškas neturintis dalykus, išblankstantis prieš amžinybę»³⁶.

Kad ir svarbi mirties tema, kilusi iš objektyvios žmonių situacijos pasaulyje, B. Brazdžionio poezijoje ji vis dėlto nėra centrinė. Tik ji, sudurta su žmogaus kultūrinėmis pastangomis bei gyvenimo meile, brazdžioniško žmogaus vaizdą joje taip sudramatina, kad šito nematyti, kalbėti apie dekadentizmą bei apie esminį gyvenimo dalyką nereikšmingumą, kaip elgiasi sovietiniai mokslininkai, reiškia nekita, kaip su moningumu užsimerkimu prieš tiesą, norint Brazdžionio vaizdą iškraipyti ir suniekinti. Iš tikrųjų centrinė tema B. Brazdžionio poezijoje yra Dievo tema. Jei lietuviui ateistui ar liberalui ji neprieinama, jis toje poezijoje dar gali rasti antrą, beveik lygiareikšmę centrinei, bent, žmogaus temą, — žmogaus dvilypumą, kuris individualiai yra trapus «kaip dūžiantis lūšis», bet nemarus kaip visuomenėje kuriantis ir transcendencijos siekiantis asmuo. Šitoks žmogus kelia poetui rūpestį, nuogstis ir drauge nuostabą. Anksčiau joks kitas lietuvių poetas nebuvo taip ryškiai iškilęs žmogaus dramatiškos didybės, kaip B. Brazdžionis 1937 m. savo garsiajame eilraštyje *Per pasaulį keliauja žmogus*.

Ten žmogus, ta trapi, kaip baltas vyšnios žiedas, bet tyb poetui atrodo amžinai nerimstanti ir veikli kaip vėliava, nemaranti. Taigi, dvidešimt penkeriais metais anksčiau, negu komunistų partija leido sovietinai lyrikos rangovui Ed. Mieželaiui eilraščių prabilėti apie išdidį žmogų, dviem kojom atsispyrus žemės rutulį ir dviem rankomis siriusui saulę³⁷, B. Brazdžionis jau buvo rašęs, kad žmogus:

Buvo draugas šviesaus Apolono,
Buvo brolis jis meilės Safo,
Ir kely begalinis kelionis
Nemačiau aš nuvargusio jo³⁸.

T niekada nepailstant, kuriant ir klystant, bet vis žingsniuojant pirmyn žmogų poetas vaizdavo beveik amžiną, nes:

³⁵ Ten pat, 616 psl.

³⁶ Ten pat.

³⁷ E. Mieželaitis, *Žmogus*, Vilnius 1962.

³⁸ B. Brazdžionis, *Per pasaulį keliauja žmogus*, 160 psl.

— Miršta tautos, vergai, viešpatijos,
Imperatoriai miršta seni,
Miršta žiedas baliausios lelijos,
Tik tu vienas per amžius eini³⁹.

Kaip tai toli nuo dekadentin s arba nihilistin s žmogaus sampratos !

Komunistams ir kitiems tariamiems humanistams, kurie skelbiasi tik žmogumi, be abejo, gali nepatikti brazdžioniško žmogaus koncepcija, taiau jie neužginys labai aiškaus fakto, kad lietuvi literaturoje prieš B. Brazdžionieka nebuvo paraš s tokio gražaus himno žmogaus k rybai, tokiai akivaizdžiai istorijoje, kaip *Per pasaul keliauja žmogus*. Šis ir kiti panašios prasm s eil raš iai yra ir bus liudytojai, kurie sugriau s komunist prasimany m , b k B. Brazdžionies s dekadentin s srov s poetas. Iš tikr j jis buvo ir yra krikš ioniškas humanistas, kur Evangelija saugo nuo jam primetamo dekadentizmo. Tod l, nors poetas jau ia k rybiniame žmogiškame individe gl dint trapum bei menkum , jo piešiamas žmogus niekada neatrodo panašus gumintu š iavidur sviedin ar gumines l les, kokias Vakar techninei civilizacijai universitetuose masiškai gamina, anot B. Railos, «minkštapolviai liberalai». B. Brazdžionio žmogus — kontrastingas, neramus, veiklus, dramatiškas, kurio gyvenimui tampos suteikia Kristaus šviesa, susid rusi su tamsos paslaptimi.

Krikš ioni religijos tiesos bei j pergyvenimas yra rad B. Brazdžionio poezijoje toki pat pla i išraišk kaip jo susim stymai ties žmogiškos b ties m sl mis. Tod l jis teisingai laikomas krikš ionišku poetu. Vaizduodamas pasaulinio kataklizmo vizijas, jis mat Kristaus atperkan i auk , nes reg jo, kaip ties pasauliu «laša kraujas iš apversto delno ». Poetas ypa švelnus pasirod *Dievo Motinos Jopšini je* (1942) ir kituose v lesniuose eil raš iuose. Nebent juose b t galima pasigesti to, kas vadinama artimo meile, t. y., pasiaukojimo pagalbos reikalingam, bet jos tariamai nevertam žmogui. O gal šitokie dalykai ne manomi išreikšti lyrikoje?

Šita riteriška ištikimyb krikš ioni religijai, tokia akivaizdi nuo pirm j eil raš i iki *Vidudienio sod* , neneša B. Brazdžioniu j jokio « pelno », kur jam link primesti jo priešai. Viena, sunku b ti geru poetu, o b ti geru religiniu poetu yra dvigubai ir trigubai sunkiau. Antra, šit sunkenybi nepalengvina skaitytoj atsiliepimas ir pagarba, nes krikš ioniuose yra sigal jusi juos pa ius žudanti yda — nevertinti sav krikš ioni rašytoj bei meninink , arba juos

³⁹ Ten pat, 161 psl.

menkai tepalaikyti, nepalyginamai silpniau, negu tai daro liberalai ar socialistai savo «tik jimo» broliams rašytojams.

D l šitos viešos ištikimybės savo religijai neapkenia B. Brazdžionio okupuotos Lietuvos komunistiniai mokslininkai, kaip neapkenčia jo marksistai 1940 metais (kai B. Brazdžionis buvo laimėjęs Lietuvos valstybinę premiją), prikaišiodami poetui, kad jo mintimis pasinaudoja reicingiausi ir fanatiškiausia Lietuva, suinteresuota «laikyti tamsybę mūsų tautą, migdyti ją pasakomis apie geresnį gyvenimą po mirties ir žadinti jį pasakomis apie geresnį gyvenimą»⁴⁰. Ar šitaip priekaištaujuojantiems buvo svarbu, kad B. Brazdžionis ir jo tikėjimo broliai šitokią blogą intenciją niekada neturėjo ir neturi? Juk kurstytojams neapykanta uždeda keleriopai padidinamus kreivus akinius, kurie savus sivaizdavimus leidžia priskirti kitiems.

Kent damas d l savo tikėjimo, B. Brazdžionis taip pat turi patirti kartum ir d l savo tavyne meilės. Jos jam nepaneigia dogmatiškieji marksistai, nors ir vadina ją nacionalistine. Tačiau, kad B. Brazdžionio patriotinė poezija yra pažadinta ne fašistinio nacionalizmo, bet gryniausiu jausmu: ne fanatikui rodyti užtenka *Paskutinio pasmerkto miriopo žodžio*, parašyto tautininkų režimo laiku (1939). Viliu, okupacijų ir tremties metais Austrijoje, Vokietijoje, poetas gana daug prirašė patriotinių eilraščių, bet šituose, dažnai neviltinges padiktuotuose gabaliukuose, nėra to nacionalizmo, kuris paprastai reiškiasi savo tautos perditu aukštiniu, o svetimą tautą neapykanta ir niekinimu. Tuose *Svetimą kalnų, Šiaurės pašvaistės, Didžiosios kryžkelės* patriotiniuose eilraščiuose galima dar rasti vairių kitų jausmų - teisybės ir teisingumo ilgesio, protesto, nusivylimo, laisvės šaukimo, vilties, nostalgijos, maldos, — supintu su tavyne Lietuvos ir jos žmoniu meile, bet nerasime ten pikto priemaišos, to pikto, kuris užnuodija skaidrią tavyne meilę, bent, ten nėra nacionalizmo.

Visuomeniniu atžvilgiu tai liudija B. Brazdžionio subrendimą, kur tremtinio gyvenime nekartą tranko tokie smagiai, kad nebūt nuostabu, jeigu poetas, išmuštas iš pusiausvyros, pradėtų plėsti kitas tautas. Tiesa, kad ir B. Brazdžionis susiplėstą, tik ne prieš tautas, bet prieš didžiuosius politikus, didžiojo pasaulio galiūnus, akmenišką kietumą ir puošnią veidmainystą, d l kuri mažos tautos, o j tarpe Lietuva, turi grumtis vergijos ir tremties agonijoje. Šitokiais atvejais mūsų poeto balsas yra toks rėstus ir galingas, kad

40

Lietuvių literatūros istorija, III t., 2 dalis, 617 psl. (Citata imta iš *Kultūros*).

su juo susilyginti j ga ir ironija vargiai stengt koks nors kitas jo amžinink . Ta iau, kalb dami apie Brazdžionio patriotin poezij , j lyg nuskriaustume nepasak , kad jis sugeba atsinaujinti ir vair ti. Sakysim, pasirodžius jo *Štaur s pašvaistei*, buvo galima tarti, kad jo t vyn s meil s elegijos tampa sentimentalios. Tuo tarpu *Didžiojoje kryžkel je* t vyn s motyvais parašyti eil raš iai suskamb jo dramatiška j ga su ironijos atspalviu. *Vidudienio soduose*, kur apskritai patriotin s poezijos nedaug, šalia dramatišk bei tragišk ton pasirod plat s epiniai br kšniai (*Šimtme i žingsniai*).

Šito sugeb jimo atsinaujinti B. Brazdžioniui gal t pavyd ti nevienas lietuvi poetas, raš s patriotiniais motyvais. Gal šitaip galima paaiškinti seniau *Literat ros lankuose* (kol jie jo) pasirodžius nepalankum patriotinei lyrikai, kurios žymiausiu atstovu m suose buvo ir teb ra B. Brazdžionis. Tada buvo pasisakoma prieš pig išnaudojim aktuali patriotini jausm , kurie tikrajai poezijai netink ir tod l b n apšiau iami iškalbingumo bei retorikos skraiste. Kad visuomeniniai jausmai, j tarpe patriotiniai, sunkiaus tesiduoda poetiškai sušildomi, tai tiesa. Ta iau, antra vertus, ne B. Brazdžionis kaltas, jeigu jis lyrikos uždavinius supranta kitaip (pla iau) negu jo jaunesnieji kolegos. Atrodo, kad tiesa B. Brazdžionio pus je, nes niekas n ra visiems privalomai nustat s, kur prasideda ir baigiasi lyrikos ribos.

Jeigu poezijos objektu gali b ti visa neapr piama b tis, tai tuo pa iu poetams atsiveria neišsemiamas skai ius galimybi b iai suvokti ir tiek pat b d šitai intuicijai perduoti kitiems. Tod l pagal poet talentus ir j socialin aplink gali b ti pateisinama labai vairi lyrikos skal , kuri gal prasideda Pindaro iškilmingomis visuomenin mis od mis ir baigiasi J. Ais io intymiomis elegijomis. Tod l ne B. Brazdžionis kaltas (bet jam Dievo duota dovana), jeigu jis vien kart sugeb jo b ti švelniai diskretiškas, antr kart — m slingai susim st s, tre i kart — atvirai maldingas, ketvirt kart — elegiška graudus, o penkt kart — iškalbingai dramatiškas bei ironiškas. Tai jo teis . Skaitytojas ir kritikas tegali reikalauti, kad visais šitais ir kitais atvejais išeit geri k riniai, t. y., kad j id ja bei j juslin išraiška sutapt formos organin je vienyb je. Šito Brazdžionis daug kart pasiek vairiomis temomis. Išimties ia nesudar n patriotin lyrika, už musi jo k ryboje žymi viet tautos nelaimi metais.

Tiesa, kad šita B. Brazdžionio lyrika yra angažuota, nes teigia kiekvieno lietuviio teises savo t vyn ir pasisako prieš skriaudas, kurias lietuviams suteikia vair s vieši ir slapti Lietuvos priešai. B dama tokia, ji gali nepatikti min tiems skriaud jams ir tiems lie-

tuviškiems esteticistams, kuriems lig šiol dar nepavyko išsivaduoti iš *l'art pour l'art* takos. Deja, ši teorija netinka vertinti B. Brazdžionio poezijai. Be to ji persenusi, nes gimusi XIX amž. viduryje iš miesioniško skepticizmo ir l kštumo, o t kstantmet meno ir literatros istorija byloja prieš esteticizm. M s dienomis j atmeta ir egzistencialistai. Taigi, jo nesilaikyti turi teis bet kas, neišskiriant n Brazdžionio, kuris pasirod stipriai angažuotu poetu dar nepriklausomos Lietuvos laikais. Jo sušukimas : « Šaukiu aš taut GPU užguit » tebuvo tik senesnio užsiangažavimo išryškinimas. Tai atitiko jo talent , nes jo žvilgsnis yra nukreiptas ne tiek jo paties vid , kiek išviršin pasaul , kur B. Brazdžionis nori keisti pagal savo krikšioniško humanizmo id jas.

Iš poeto krikšioniškos religijos bei jo užsiangažavimo krikšioniško humanizmo id joms kyla B. Brazdžionio poezijos dramtizmas. Tai j aiškiai išskiria iš jo amžiaus poet , nors jis savo poezijos originalia kalba ir vaizdais ne kart byloja apie tuos brangius dalykus, d l kuri sielojosi K. Donelaitis, A. Baranauskas, A. Vienožinskis, Maironis ir paskiausiai Putinas. Kaip šie poetai, taip ir B. Brazdžionis, skelbia Dievo visagalyb bei gina žmog , pirmiausia lietuvi žmog t vyn je ir keliaujant per pasaul . Apie tai kalb ti poetiškai buvo ir bus visada aktualu.